

TRIPP və Ermənistan – ABŞ münasibətləri

Ermənistanın xarici işlər naziri Ararat Mirzoyanın ABŞ dövlət katibi Marko Rubio ilə Vaşinqtonda keçirdiyi görüş və paralel olaraq TRIPP layihəsinin icra çərçivələrinin rəsmi şəkildə elan edilməsi Cənubi Qafqazda sülh prosesinin yeni mərhələyə daxil olduğunu göstərir. Əgər əvvəlki mərhələlər əsasən siyasi niyyət bəyanatları və etimadın bərpasına yönəlmişdisə, hazırkı mərhələ artıq konkret institutlaşma, hüquqi mexanizmlərin formalaşdırılması və iqtisadi qarşılıqlı asılılığın yaradılması üzərində qurulur. Prosesin diqqətçəkən tərəfi ondan ibarətdir ki, ABŞ sülh gündəliyini birbaşa strukturlaşdırıcı aktor kimi dizayn edir. TRIPP layihəsi regional təhlükəsizlik arxitekturasının geo-iqtisadi dayaqını formalaşdırın çoxsəviyyəli mexanizmdir.

Birgə bəyanatda TRIPP-in Cənubi Qafqazda dayanıqlı sülhün təşviqi, regional kommunikasiyaların açılması və Transxəzər ticarət marşrutunun gücləndirilməsi kimi təqdim edilməsi burada daha geniş geosiyasi məqsədlərin mövcudluğunu göstərir. ABŞ üçün TRIPP bütövlükdə Avrasiya məkanında yeni bağlantı arxitekturasının dizaynı anlamına gəlir. Son onillikdə beynəlxalq sistemdə dərinləşən geosiyasi fraqmentasiya, böyük güclər arasında ticarət müharibələri, sanksiya rejimlərinin genişlənməsi və nəqliyyat dəhlizlərinin siyasiləşməsi Vaşinqtonu çoxşaxəli və risklərə davamlı logistika strategiyasına keçməyə məcbur edib.

Bütün bu kontekstdə TRIPP ABŞ-in Avrasiya məkanında alternativ marşrutların yaradılması istiqamətində apardığı sistemli siyasətin Cənubi Qafqaz seqmentini formalaşdırır. Rusiya üzərindən keçən Şimal marşrutunun sanksiyalar və təhlükəsizlik riskləri səbəbindən etibarlılığını itirməsi, İran üzərindən tranzitin geosiyasi qeyri-müəyyənliklə yüklənməsi və Çin mərkəzli marşrutların Pekinin strateji təsir alətinə çevrilməsi Vaşinqtonu ticarət yollarının “geosiyasi neytrallaşdırılması” xəttinə sövq edir. TRIPP məhz bu ehtiyacın nəticəsi kimi Mərkəzi Asiya – Xəzər – Cənubi Qafqaz – Avropa xəttini funksional və institusional baxımdan konsolidasiya etməyə yönəlir.

Eyni zamanda, TRIPP-in ideoloji və normativ ölçüsü də diqqətdən kənarda qalmamalıdır. ABŞ regionda stabilliyi hərbi balans və ya sərt təhlükəsizlik mexanizmləri üzərindən deyil, iqtisadi qarşılıqlı asılılığın dərinləşdirilməsi yolu ilə formalaşdırmağa çalışır. Kommunikasiyaların açılması, ticarət axınlarının artması və institusional əməkdaşlığın güclənməsi regional aktorların davranışlarını rəşional seçimlər çərçivəsinə salır və konfliktlərin siyasi maya dəyərini yüksəldir.

Prezident İlham Əliyevin mediaya son müsahibəsində səsləndirdiyi “Zəngəzur dəhlizi mütləq açılacaq” və “Azərbaycan üçün əsas məsələ yolun maneəsiz olmasıdır” fikirləri bu strategiyanın ali siyasi iradə səviyyəsində dəyişməz xarakter daşdığını təsdiqləyir. Dövlət başçısının bəyanatları regional və global aktorlara yönəlik strateji siqnaldır. Prezidentin ritorikasında əsas vurğu funksional nəticəyə yönəlir: əsas məqsəd hüquqi və fiziki baxımdan fasiləsiz, təhlükəsiz və proqnozlaşdırılan nəqliyyat bağlantısının təmin edilməsidir. TRIPP-in icrası üzrə çərçivə sənədinin məhz bu mərhələdə qəbul edilməsi Zəngəzur istiqamətində prosesin ardıcılıqla irəlilədiyini göstərir. Sənəd siyasi qərarın texniki mexanizmlərə çevrilməsi üçün hüquqi-institusional platforma yaradır və tərəflərin məsuliyyət bölgüsünü konkretləşdirir. TRIPP–Zəngəzur identikliyi eyni zamanda Azərbaycanın regional liderlik modelinin yeni fazasını əks etdirir. Bakı uzun müddətdir kommunikasiyaların açılmasını regional təhlükəsizliyin əsas dayaqı kimi təqdim edirdi. İndi isə bu konsepsiya ABŞ kimi global aktordan iştirakı ilə beynəlxalq legitimlik qazanır.

Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinin sözcüsü Ayxan Hacızadənin TRIPP-in icrası üzrə çərçivə sənədinə dair açıqlaması layihənin artıq əməli icra fazasına keçdiyini göstərən siyasi siqnaldır. Bəyanat bir tərəfdən ABŞ-in 8 avqust Vaşinqton sammitində üzərinə götürdüyü öhdəliklərə sadıqlığını real icra məsuliyyətinin institusional səviyyədə gündəmə gətirildiyini nümayiş etdirir. Burada diqqətçəkən məqam ondan ibarətdir ki, məsələ artıq konkret fəaliyyət mərhələsinə transfer olunur. Xüsusi vurğulanan “Azərbaycanın əsas hissəsi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında maneəsiz bağlantının

təmin edilməsi ölkəmizin əsas prioritetidir” tezi TRIPP-in mahiyyət etibarilə Zəngəzur dəhlizi konsepsiyasının beynəlxalq çərçivəyə inteqrasiya olunduğunu göstərir.

Ermənistanın TRIPP çərçivəsində irəli sürdüyü prioritetlər ölkənin postmünaqişə dövründə xarici siyasət identifikasiyasını yenidən formalaşdırmaq cəhdinin aydın indikatorudur. Uzun illər ərzində Ermənistan regional təhlükəsizlik diskursunda özünü əsasən risk altında olan, xarici təminatlara ehtiyac duyan və müdafiəyönümlü davranış modeli ilə xarakterizə olunan aktor kimi təqdim etmişdi.

TRIPP-in konseptual arxitekturası Azərbaycanın son illər formalaşdırdığı regional sülh diskursu ilə mahiyyət etibarilə üst-üstə düşür. Bakı postmünaqişə mərhələsində sülhü real iqtisadi qarşılıqlı asılılıq və funksional kommunikasiyalar üzərində qurulan davamlı model kimi təqdim edirdi. Regional nəqliyyat xətlərinin açılması, logistik inteqrasiyanın dərinləşdirilməsi və qarşılıqlı fayda əsaslanan iqtisadi mühitin formalaşdırılması Azərbaycanın sülh gündəliyinin əsas institusional dayaqlarını təşkil edirdi. TRIPP bu yanaşmanı beynəlxalq platformada legitimləşdirir və onu artıq çoxtərəfli strateji mexanizm səviyyəsinə yüksəldir.

Layihənin mərkəzi xəttinin Azərbaycanın əsas ərazisi ilə Naxçıvan arasında dayanıqlı bağlantının formalaşdırılması üzərində qurulması ölkənin geoiqtisadi xəritədə mövqeyinin yenidən kalibrlənməsi deməkdir. Xəzər hövzəsindən Qara dəniz və Aralıq dənizi

bazarlarına çıxışın Azərbaycan üzərindən keçməsi ölkənin tranzit kapitalını artırır və regional iqtisadi proseslərdə normativ təsir imkanlarını genişləndirir. Ən əhəmiyyətli məqam isə Ermənistanın bu layihəyə rəsmi və institusional şəkildə qoşulmasıdır. Ermənistanın tranzit əməkdaşlığını qəbul etməsi, əslində, münaqişə məntiqindən inteqrasiya məntiqinə keçidin siyasi legitimləşdirilməsi deməkdir. Bütün bu amillər Azərbaycanın sülh gündəliyinin real regional transformasiya layihəsi olduğunu nümayiş etdirir və Bakının regional liderlik iddiasını möhkəmləndirir.

TRIPP ətrafında formalaşan siyasi konsensus və normativ sənədlər regionda yeni əməkdaşlıq mərhələsinin başlanğıcını göstərsə də, bu razılaşmaların avtomatik şəkildə uğurlu icraya çevriləcəyini iddia etmək realistik olmazdı. Beynəlxalq layihələrin praktiki həyata keçirilməsi çox vaxt hüquqi niyyətlə siyasi davranış arasında yaranan boşluqla üzləşir. Cənubi Qafqaz kimi tarixi münaqişə yaddaşı güclü olan, təhlükəsizlik dilemmasının hələ tam aradan qalxmıdığı bir məkanda bu boşluq daha kəskin şəkildə özünü göstərir.

İndi həssas risk mənbələrindən biri Ermənistanın daxili siyasi mühitidir. Postmünaqişə dövründə cəmiyyətdə formalaşan travmatik yaddaş, identitet böhranı və siyasi revanşizm meyilləri hər hansı regional inteqrasiya təşəbbüsünü potensial siyasi manipulyasiya obyektinə çevirir. Milli-populist və revizionist qruplar TRIPP-i suverenlik, təhlükəsizlik və tarixi iddialar prizmasından

şərh edərək ictimai müqavimət yarada bilər. Risklərin digər mühüm mənbəyi regional güc balansları ilə bağlıdır. Rusiya və İran TRIPP-i öz ənənəvi təsir zonalarında alternativ geoiqtisadi və siyasi arxitekturanın formalaşması kimi qavrama potensialına malikdir. Xüsusilə Rusiyanın Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və nəqliyyat üzərində uzun illər ərzində qurduğu nəzarət mexanizmlərinin nisbi şəkildə zəifləməsi Moskvanın strateji narahatlıqlarını artırır. İran üçün isə Şimal–Cənub və Şərq–Qərb marşrutları üzərində rəqabət balansının dəyişməsi iqtisadi və təhlükəsizlik baxımından yeni qeyri-müəyyənlik yaradır.

Bütün bu amillər onu göstərir ki, TRIPP çoxsəviyyəli təhlükəsizlik idarəetməsi platforması kimi dizayn edilməlidir. Hüquqi çərçivələrin icraedici mexanizmlərlə dəstəklənməsi, risklərin qabaqlayıcı idarə edilməsi

və regional aktorlarla balanslaşdırılmış dialoqun saxlanılması layihənin davamlılığını müəyyən edəcək əsas amillərdir. Əks halda, normativ razılaşmalar real siyasi dinamikaya uyğunlaşmadığı təqdirdə, TRIPP simvolik diplomatik təşəbbüs səviyyəsində qala və gözlənilən transformativ təsiri yarada bilməz. Məhz bu səbəbdən layihənin gələcək taleyi daha çox strateji idarəetmə keyfiyyətindən asılı olacaq.

Sonda qeyd edək ki, əgər layihə planlaşdırıldığı kimi icra olunarsa, Cənubi Qafqaz ilk dəfə geosiyasi risk zonası deyil, geoiqtisadi sabitlik platforması kimi formalaşa bilər.

Şəbnəm ZEYNALOVA,
XQ-nin siyasi analitiki,
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru